

ВІДГУК

на дисертацію Доценко Олени Олександрівни
«Структурно-семантичні особливості словотвірних рядів слів
із суфіксом *-ment* у сучасній англійській мові»
(Дніпро: Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, 2023),
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі філології за спеціальністю 035 «Філологія»

Словотвір є рушієм мовного розвитку у взаємодії граматичних та семантичних механізмів, скерованих на збагачення лексичної системи як такої, що фіксує наші знання про нові позамовні реалії. Дери́вація – це один з найпродуктивніших способів утворення нових слів, а тому й не дивним є особлива увага мовознавців до вивчення цієї мовної універсалії з різних позицій та у різних аспектах. З огляду на це зростає значимість досліджень у галузі дериватології, адже постійне дослідження «морфологічного скелету» лексичних одиниць поглиблює наші знання про сучасні словотвірні тенденції певної мови, без яких неможливо уявити систематизацію та удосконалення лексикографічних та граматичних довідників у різних мовах.

Насичене суспільне життя і динаміка словотвірних процесів та інновації у лексичній системі англійської мови стали предметом цілої низки лінгвістичних розвідок. Попри значний доробок вчених все ще недостатньо вивченим є питання словотвірних рядів, а також прогалиною у теоретичних напрацюваннях, присвячених вивченню словотвірних рядів в англійській мові. Зокрема відсутність комплексного дослідження словотвірних рядів суфіксальним способом *-ment* й зумовлює вибір теми представленої дисертаційної роботи. З огляду на все викладене вище можна констатувати, що актуальність, теоретична та практична значущості дисертаційного дослідження «Структурно-семантичні особливості словотвірних рядів слів із

суфіксом *-ment* у сучасній англійській мові», виконаного Доценко Оленою Олександрівною, не викликає жодних сумнівів.

Робота є чітко структурованою: у вступі висвітлено актуальність дослідження, вказано на зв'язок роботи з програмами, науковими планами, темами, представлено об'єкт та предмет дослідження, сформульовано мету дослідження, висунуто лінгвістичні припущення та визначено завдання дослідження. Відповідно до зазначених завдань виокремлено основні загальнонаукові та власне лінгвістичні методи дослідження.

Далі у вступі висвітлено наукову новизну роботи, яка полягає зокрема, у тому, що «в роботі вперше побудовано відіменникові, віддієслівні, відприкметникові та конфіксальні словотвірні ряди слів із суфіксом *-ment*, виокремлено лексико-семантичні поля та лексико-семантичні групи слів із суфіксом *-ment* та наочно продемонстровано міжпольові зв'язки, а також укладено словник R- та L- слів із суфіксом *-ment*» (див. с. 23). Потім дисертантка описує теоретичне та практичне значення роботи. Про ґрунтовність та масштабність наукових розвідок свідчить широка географія апробацій результатів дослідження на міжнародних конференціях як в Україні, так і закордоном. Кількість публікацій відповідає усім вимогам, які висунуто до захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Перший розділ під назвою “Теоретико-методологічні передумови опису комплексних одиниць словотвору” присвячено теоретичному розгляду різних дефініцій словотвірного ряду, обґрунтуванню відмінних рис словотвірного ряду від інших комплексних одиниць словотвору. Визначено, що словотвірний ряд є парадигматичним рядом, до складу якого входять похідні, об'єднані на основі варіативно-інваріантного принципу (пор. с. 32). В подальшому дисертантка переконливо аргументує, що суфікс *-ment* пов'язаний з *-men*, що й обґрунтовує дослідження слова з суфіксом *-men* (пор. с. 31). У

чіткому логічному порядку з відповідною аргументацією, що підтверджена думками провідних лінгвістів, висвітлено роль словотвірного ряду серед комплексних одиниць словотвору. Також дисертантка зупиняється на питанні розмежування поняття «словотвірний ряд» і «словотвірне гніздо» і доходить висновку, що «словотвірне гніздо утворено з однокореневих слів, які впорядковані відносинами словотвірної похідності, а словотвірний ряд – це набір похідних, які об'єднані на основі варіативно-інваріантного принципу» (с. 49). Після цього представлено методологічні підстави наукового дослідження словотвірних рядів у сучасній лінгвістиці. Авторка доводить при цьому необхідність застосування цілого ряду випробуваних часом методів дослідження, таких як етимологічний метод, метод суцільної вибірки, метод компонентного аналізу, метод опозиційного аналізу та аналізу дефініцій, метод моделювання на основі аплікативної породжувальної моделі, словотвірний аналіз, метод аналізу значень основи, метод систематизації (див. с. 50 і далі). Згадані тут методи дослідження окреслюють контури подальшого вирішення завдань у представленій дисертаційній роботі.

Висновки до розділу I стали логічним завершенням проведеного теоретичного аналізу праць, присвячених вивченню комплексних одиниць словотвору. Дисертантка у цьому контексті прокламує думку, що «зазначені одиниці посідають чільне місце у системі словотвору англійської мови і дають змогу сформулювати уявлення про особливості словотворчих процесів досліджуваної мови. Проте, провідну роль у вивченні дериваційних процесів в англійській мові відіграє словотвірний ряд, який являє собою сукупність похідних, побудованих ієрархічно та об'єднаних тотожністю словотворчого форманта» (с. 54-55).

Другий розділ «Структурна характеристика словотвірних рядів на *-ment* в англійській мові» присвячено побудові відіменникових, віддієслівних, відприкметникових та конфіксальних словотвірних рядів. Спочатку висвітлено питання словотвірної моделі, яке посідає чільне місце у дослідженні словотвору англійської мови, оскільки «на сучасному етапі

розвитку словотвірної системи англійської мови наявні різноманітні продуктивні словотвірні моделі» (с. 57). Вслід за В. Флейшером авторка небезпідставно поділяє думку вченого про словотвірну модель як “морфологічно й семантично зумовлену структурну схему, за якою можуть бути утворені серії словотвірних конструкцій з однаковою структурою” (див. там само).

Згодом у роботі виокремлено словотвірні моделі з твірної основою слів різних частин мови та з різними конфіксальними рядами. Тут проаналізовано словотвірні моделі, за якими побудовано слова з суфіксом *-ment*, а також наведено варіативні словотвірні моделі. У процесі побудови відіменникових, віддієслівних та відприкметникових словотвірних рядів через приналежність твірної основи до різних частин мови та частиномовне варіювання на кроках деривації, авторка пропонує оперувати такими поняттями як “віддієслівно-відіменниковий словотвірний ряд”, “віддієслівно-відіменниковий-відприкметниковий словотвірний ряд” та “віддієслівно-відіменниковий словотвірний ряд”, а для кращого унаочнення для цього були складені таблиці з відповідними словотвірними рядами (див. с. 91 і далі). Тут подано детальну та чітку характеристику можливостей реалізації словотвірних рядів у межах їх частиномовного варіювання. Складені таблиці із запропонованими моделями переконують своєю чіткістю у розмежуванні відповідних словотвірних рядів.

Висновки до розділу 2 є логічним завершенням проведеного на цьому етапі дослідження. Головним висновком є те, що «майже всі словотвірні ряди є гетерогенними через частиномовне варіювання твірної основи або похідних слів на різних кроках деривації» (с. 165). а різноманіття моделей і структур конфіксальних рядів «свідчить про варіативний характер англійських слів із суфіксом *-ment* (див. там само). Безумовно, що такі висновки заслуговують на увагу та їх подальше вивчення.

У третьому розділі під назвою «Семантична характеристика словотвірних рядів на *-ment*» розглянуто мотиваційні відносини у відіменникових, віддієслівних, відприкметникових та конфіксальних словотвірних рядах.

Спочатку дисертантка зупиняється на питанні щодо мотиваційних відносин похідних слів із суфіксом - *ment* в англійській мові. Слушною є тут думка, що «проблема визначення мотиваційних відносин між мотивованим і мотивувальним словами завжди була однією з ключових як для вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів» (пор. с. 166). Відповідно у цьому розділі проаналізовано різні погляди мовознавців на таку проблему. У результаті дисертантка стає на позиції вченої-мовознавця О. Селіванової про необхідність чіткого розмежування аспектів синхронії та діяхронії для встановлення мотиваційних відносин, через що, за словами авторки, «ми розглядаємо мотивацію з синхронічної точки зору і аналізуємо похідні слова з суфіксом -*ment*, які на сучасному етапі вважають такими, що були утворені від інших однокореневих слів і зберегли формальні та семантичні ознаки похідності, проте питання етимології цих слів не досліджуємо» (пор. с. 167). Після цього проведено розгляд основних класифікацій мотиваційних відносин і наведено цілу низку прикладів з фонетичною, морфологічною та семантичною мотиваціями, а також представлено декілька слів із суфіксом -*ment*, які відображають явище демотивації. Заслуговує на увагу подане тут семантичне трактування демотивації як таке, що «один або два елементи втратили своє первісне значення (або в деяких випадках набувають нового значення), що можна пояснити внутрішніми та зовнішніми лінгвістичними чинниками» (с. 170).

Під час аналізу значень основи виокремлено комбінації різних мотиваційних відношень. Проведений аналіз показав, що переважній більшості слів притаманна як повна, одинична, невихідна мотивація, так і неповна, множинна, вихідна. Такі результати є цікавими і потребують свого подальшого детальнішого вивчення.

Після цього дисертантка переходить до дослідження мотиваційних відносин у відіменникових, віддієслівних та віддієслівно-відіменникових словотвірних R= та L=рядах, відприкметникових та віддієслівно-відприкметникових словотвірних R= та L=рядах на -*ment*. Потім досліджено

мотиваційні відносини у конфіксальних рядах на *-ment*, побудовано лексико-семантичні поля (ЛСП) та лексико-семантичні групи (ЛСГ) слів із суфіксом *-ment*. У цьому контексті заслуговує на увагу власно складена дисертанткою класифікація ЛСП та ЛСГ слів із суфіксом *-ment*. Було виокремлено шість ЛСП, до складу яких входить 32 ЛСГ (стор. 200 і далі). У подальшому спостерігаємо детальний науковий аналіз відповідних лексико-семантичних полів та груп.

Висновки до розділу 3 є логічним завершенням проведеного на цьому етапі дослідження. Зокрема встановлено, що у словах переважають множинні мотивації, що «свідчить про полімотивованість твірних основ. Причину полімотивованості вбачаємо не лише у різній частиномовній приналежності твірних основ, а й у наявності семантичних зав'язків між ними» (с. 252). Ще далі дисертантка робить цікавий висновок, що стосується лексико-семантичних полів, у кожному з яких були виокремлені синонімічні ряди на основі спільності значення слів та антонімічні пари – за принципом протилежності значення. У результаті «більше слів було уналежнено до синонімічних рядів, а не до антонімічних пар, що свідчить про наявність явища синонімії в англійських словах на *-ment*, а також про багатозначність слів та наявність широкого діапазону схожих значень у одному слові» (с. 252). Тому як і висновки попередніх розділів роботи, висновки третього розділу свідчать про ґрунтовність проведеного завершального етапу дослідження і заслуговують на увагу та їх детальне вивчення.

Загальні висновки корелюють з попередніми результатами, представляють солідну теоретизацію отриманої суми знань та демонструють перспективи подальших досліджень словотвірних процесів з їх сучасними тенденціями та інноваціями в лексичній системі англійської мови.

Як і у будь-якій науковій роботі, потрібно зупинитись на певних дискусійних питаннях:

1) дещо філософським та дискусійним видається питання щодо повного або неповного охоплення значення слова певним семантичним наповненням.

Як, наприклад, думка автора, що дієслово *ennoble* «охоплює значення твірного не в повному обсязі, бо якщо облагородити людину, то вона може мати не лише ознаки благородності, а ще й доброти, толерантності та ін., а під час додавання суфіксу *-ment* до дієслова *ennoble* “облагороджувати” утворено ім’я дії “облагороджування”, похідне повністю відобразило значення дієслова, тому мотивація повна.» (с. 38-39). У науці варто уникати інтуїтивних умовиводів. Чи виправданим є така характеристика семантичних якостей значення як «повне чи неповне охоплення значення», щоб потім встановлювати рамки для повного чи неповного охоплення позначуваного змісту екстралінгвістичної дійсності? Вони відображають фрагменти дійсності згідно свого мовного призначення. У першому випадку ми маємо справу зі значенням слова, охопленою дієслівною частиномовною категорією, а в іншому – іменниковою. Це вже межує з думкою про «кращі» або «гірші» значення слова дієслівної та іменникової лексики. Тому наведені вище твердження дисертантки потребують детальнішого семантичного аналізу як на словниковому рівні, так і на рівні мовлення;

2) безсумнівно, заслуговує на увагу власно складена дисертанткою класифікація ЛСП та ЛСГ слів із суфіксом – *ment* (стор. 200 і далі). Ми тут спостерігаємо глибокий науковий аналіз відповідних лексико-семантичних полів та груп. Далі у цьому контексті йде мова також про прямі та переносні значення слів з прикладами до них (див. с. 215 і далі). Проте тут постає питання розмежування дефініцій мовного знаку у словнику на головні та похідні значення полісемічного слова. Відкривши словник, можна побачити, що переносне значення як метафоричне може бути зафіксованим з дефініціями головного значення на словниковому рівні, а переносне значення також далеко не завжди пов’язане з словниковими дефініціями похідного значення. Тому вчені розрізняють головні та похідні значення, які не потрібно плутати з образністю і метафоричністю. У подальшому варто звертати також увагу на те, чи йдеться про пряме значення як головне, тобто перше значення полісемічного слова у словнику, і про переносне як похідне 2-е, 3-є значення

у словнику, а чи навіть і про моносемічну модель слова з одним значенням, яке може нести у собі метафоричний або переносний зміст;

3) у роботі зустрічаємо іноді такі формулювання як, наприклад, «провідну роль у вивченні дериваційних процесів в англійській мові відіграє словотвірний ряд ...» (с. 55). Існує кількісне підтвердження, які б свідчили про провідну роль у вивченні такого питання у мовознавстві? В іншому місці авторка пише: «Семантичний клас є менш чисельним, ніж формальний» (с. 88). Постає питання: читачу потрібно самому підраховувати і порівнювати кількісні характеристики? У науці потрібно оперувати точними кількісними характеристиками. А ще вважаємо, що у подальшому замість такої констатації як «більше» і «менше» все ж переконливішою стане обробка даних за допомогою статистичних методів квантитативної лінгвістики на перевірку відповідності або невідповідності отриманих величин теоретично значимим результатам. Це мінімізуватиме суб'єктивізм у теоретичних умовиводах.

Висловлені зауваження є дискусійними і аж ніяк не зменшують ваги виконаного дисертаційного дослідження. Вони скоріше є побажаннями та мотивацією до подальших наукових розвідок.

Усі наукові результати, які викладені в дисертаційній роботі та виносяться на захист, отримані авторкою самостійно. Зміст дисертації відповідає визначеній меті, наукові завдання вирішено, мети дослідження досягнуто. Анотація, структура й обсяг роботи відповідають вимогам. Публікації здобувачки відображають основні положення роботи.

Викладене дозволяє зробити висновок, що представлене дисертаційне дослідження є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують конкретне наукове питання. Дисертація «Структурно-семантичні особливості словотвірних рядів слів із суфіксом *-ment* у сучасній англійській мові» відповідає вимогам, які зазначені в наказі Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), а також у вимогах, передбачених «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу

вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44, а її авторка – Доценко Олена Олександрівна – заслуговує присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент

Доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри німецької філології
та методики навчання німецької мови
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

В. В. Дребет

Підпис В. В. Дребета засвідчую:

Учений секретар

Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
кандидат філологічних наук

Г. Б. Драпак